

MATIJA MURKO IN LJUDSKO PESNIŠTVO

Matija Murko (1861–1952), literarni zgodovinar, etnolog, profesor slovanske filologije v Gradcu, na Dunaju in v Leipzigu ter profesor južnoslovanskih jezikov in literatur v Pragi, v svojih *Spominih* iz leta 1951 (izdala jih je Slovenska matica) z izjemno natančnostjo popisuje spomine o svojem bogatem življenju in delovanju v različnih krajih doma, predvsem pa po svetu. To delo ni zanimivo le avtobiografsko, ampak tudi zgodovinsko.

Prav gotovo predstavlja Murko še v današnjem času enega najpomembnejših slavistov in po Slodnjakovih besedah v uvodu k Izbranemu delu (Slodnjak 1962: 6) je bil Matija Murko

srečen dedič življenjske moči našega naroda v drugi polovici prejšnjega stoletja, ko so si Slovenci ustvarili temelje za narodni in kulturni razvoj ter so dali celo svetu nekaj velikih osebnosti v jezikoslovju, a tudi v nekaterih drugih znanstvenih in tehničnih strokah. Slovanska filologija v najširšem smislu besede je bilo tisto področje, na katerem so znanstveno nadarjeni Slovenci doživeli v 19. in 20. stoletju največ uspehov, najbrž zato, ker so se posvečali tej vedi ne le iz individualnih nagibov, temveč, kakor se zdi, iz globljega – rodovnega poklica. Z vsakim znanstvenim uspehom v slavistiki so utrjali, pa bodisi, da tega tudi niso vselej spoznali ali pripoznali, ogroženo narodnost svojega ljudstva ter so vzporedno s pesniki in pisatelji pridobivali slovenskemu imenu čast v zavesti domačinov in tujcev. In poleg Kopitarja in Miklošiča je storil v tem pogledu morebiti največ Matija Murko.

Iz Murkovih *Spominov* izvemo veliko podrobnosti o njegovi mladosti na slovenskem podeželju, saj izhaja iz vinorodne Drstelje pri Ptujju, o šolanju na Ptujju in v Mariboru, študijskih letih na Dunaju (1880–1886), kjer je študiral slavistiko in germanistiko, doktoriral 1887, in študijskem potovanju po Rusiji. S tega potovanja je črpal snov za svoje številne raziskave, predvsem za razpravo *Povest o sedmih modrijanih pri Slovanih* (*Geschichte von den Sieben Weisen bei den Slaven*), ki je izšla pri Dunajski akademiji znanosti¹ in za katero je preštudiral 37 ruskih zapisov te povesti. Iz *Spominov* (110) je tudi razvidno, da Murkova razprava ni vzbudila posebne pozornosti v ruski znanosti, zahodnoevropska kritika pa jo je hvalila.

Murkov nezmotljiv spomin seže do službovanja na Dunaju (1889–1902), kjer je bil tudi habilitiran. Njegovo habilitacijsko delo o nemških vplivih na češko romantiko iz leta 1897 je med prvimi monografijami slovenskega avtorja iz primerjalne literarne zgodovine. Službena pot je Murka vodila v Gradec (1902), kjer je bil redni profesor, v Leipzig (1917–1920) na filozofsko fakulteto, saj je bil prepričan, da bo v Nemčiji po vojni zrasel pomen slavističnega študija. Toda v Leipzigu v tistem času ni bilo ne študentov ne slavističnega ozračja. Murko je služboval še v Pragi (1920–1931), kjer je na praški univerzi postal redni profesor na novo ustanovljeni stolici za južnoslovanske jezike in književnosti. Pri svojih šestdesetih letih je poleg predavanj o južnoslovanskih jezikovnih in literarnih problemih organiziral še nov osrednji slavistični seminar, ki ga je vodil od 1924. leta do upokojitve (Murko 1951a: 177–181).

V *Spominih* postavi Murko pod drobnogled posamezna področja svojega strokovnega delovanja – od ustanovitve novega slovanskega seminarja v Gradcu in začetka izdajanja filološkega časopisa *Slavia* v Pragi (prvi letnik je izšel 1922. leta), kjer je bil sourednik. V prospektu iz 1921. leta, ki je najavljal izid novega časopisa, je razvidna njegova idejna zasnova, tudi to, da bo prinašal

¹ Sitzungsberichte der Kais. Akademie der Wissenschaften in Wien, *Philosophisch-historische Klasse*, zv. 122, 10, Dunaj, 1890, 138.

razprave, kritične recenzije, referate in poročila o organizaciji slavističnega znanstvenega dela, o učenih družbah, napredovanju in novostih v stroki slovanske filologije (Murko 1951a: 186).

Murko (isto: 186–187) je tedaj ugotavljal:

Žal da ta program ni bil nikdar izpolnjen niti do te mere, kakor je bilo mogoče, ker urednika nista bila istih nazorov. Želel sem si tesnega sodelovanja s svojim uredniškim kolegom O. Hujerjem, odličnim primerjalnim jezikoslovcem, ki je Slovane dostojno predstavljal v svojih pregledih slovanskega jezikoslovja v »Indogermanische Forschungen« in v »Indogermanisches Jahrbuch«; vabil sem ga na vsakotedenske, pozneje vsaj mesečne uredniške seje, da bi se posvetovala o naših stikih s slovanskim svetom, toda brez uspeha. Bila sva neenakega značaja, kakor raznorodna vprežna konja, ki so ju vpregli v isti jarem.

Murko je sodeloval tudi pri pripravah za *Priručnik za slovansko filologijo* v Pragi, kjer naj bi opravljal funkcijo glavnega urednika, toda projekt se ni realiziral in tudi Murkova močnejša želja v tistem času je bila nadaljevati potovanja po sledovih srbske in hrvaške ljudske epike. Njegovo mnenje o *Priručniku* je bilo, da »čas še ni bil zrel za tako veliko delo; izvršiti ga mora prihodnost po novih potrebah. To bi bila ena izmed nalog za bodoče sodelovanje vseh slovanskih akademij« (Murko 1951a: 191).

Iz Murkovih *Spominov* izvemo o literarni dejavnosti v Pragi in posebni časti, da je prav Murko prevzel predsedstvo I. kongresa slovanskih filologov v Pragi 1929. leta. Dotaknil se je tudi svoje sedemdesetletnice (10. februarja 1931), ob kateri mu je osebno čestital sam predsednik Masaryk, ter upokojitve in iskanja naslednika na filozofski fakulteti v Pragi. Najprimernejši kandidat za literature južnih Slovanov je bil tedaj Frank Wollmann, profesor za slovanske literature v Bratislavi in Brnu, saj je napisal temeljna, obsežna dela o slovenski, srbohrvaški in bolgarski dramatiki. »Proti njemu so se pojavili ugovori, zlasti da ni napisal ničesar o jugoslovanskih jezikih. Opozoril sem ga na to, in tako je napisal in izdal epohalno študijo o verzu P. Petrovića Njegoša,² ki je pomiril tudi prof. Weingarta z mojim edinim kandidatom; ta je bil navsezadnje soglasno sprejet v filozofski fakulteti« (isto: 215).

Z upokojitvijo se Murkovo znanstveno in publicistično delo nikakor ni končalo, saj je bil že pred tem dogodkom med pobudniki za ustanovitev Mednarodnih slavističnih kongresov in Slovanskega inštituta (Slovanský ústav). 1932. leta je bil izvoljen za predsednika Slovanskega inštituta v Pragi in to funkcijo je odgovorno opravljal vse do 1941. leta. V tem času je po njegovi zaslugi ta inštitut postal povezujoče središče vse slovanske slavistike in tudi mednarodne, kar je bilo pomembno v znanstvenem in kulturno-političnem smislu (Kreft 1986: 323).

Murkova podrobna biografija kaže na številne zveze s slavistiko slovanskih in neslovanskih narodov, hkrati pa tudi na mnoga priznanja. Bil je dopisni ali častni član številnih akademij znanosti in umetnosti po svetu (npr. Češke akademije znanosti, Saksonske akademije znanosti v Leipzigu, Bolgarske akademije znanosti) in številnih učenih družb oz. društev (npr. Družbe kneza Jablonskega v Leipzigu, Družbe za prirodoslovje, antropologijo in etnografijo v Moskvi, 1921. leta je bil prvi član Znanstvenega društva za humanistične vede v Ljubljani) (Murko 1951a: 163–264).

Murko je bil tudi prvi slovenski slavist, ki je imel 1928. leta predavanje na do tedaj dokaj vase zaprti pariški Sorboni.³ Poleg maternega jezika je mogel pisati in govoriti še v ruščini, češčini, nemščini, ki je bila uradni jezik na univerzi na Dunaju, v Gradcu in Leipzigu, in tudi v francoščini (isto: 324).

² Njegošův deseterec, *Slavia* IX/4 (1930), 56.

³ »L'état actuel de la poésie populaire épique Yougoslave«. Razširjeno je kot uvod izšlo v publikaciji *La poésie populaire épique en Yougoslavie debut du XXe siècle*, Pariz, 1929.

Zaradi upoštevanja naslovne teme je pomembno, da izpostavimo in iz Murkovega bogatega opusa strokovnih del, razprav in člankov (prim. Arneri - Murko 1951) izluščimo predvsem njegove prispevke s področja narodopisnega raziskovanja – in sicer bomo najprej pregledali njegovo zavzeto raziskovanje nekdanje jugoslovanske, sedaj srbske in hrvaške epike, ter nekoliko kasneje predvsem slovenske ljudske poezije.

Po Murkovem mnenju je narodopisje za področje slavistike izjemno pomembno, saj je njen nedeljiv del, »naj si bo slovensko, slovansko ali mednarodno primerjalno. Na pomembnost zapisovanja in raziskovanja narodnega oziroma ljudskega pesništva je opozoril že Miklošič s štirimi razpravami. Murko mu je sledil z zbiranjem in preučevanjem srbohrvaške ljudske pesmi med ljudstvom samim, hkrati pa je svoje narodopisno raziskovanje razširil tako rekoč na vse, kar velja za ljudsko blago in za ljudsko ustvarjanje. Tako je napisal tudi primerjalno krajšo razpravo *Hiša Slovencev*« (Slodnjak 1962: 255–276).

Matija Murko, hrvaško in srbsko ljudsko pesništvo

V tem poglavju je v prvi vrsti treba poudariti, da je Murka sprva mikal predvsem prvi mladostni znanstveni problem: dopolnitev študije, posvečene *Povesti o sedmih modrijanih*, in kritična izdaja njenih rokopisov pri Ruski akademiji. Ker pa po dvoletnem trudu nikakor ni uspel dobiti štipendije za potovanje v Rusijo, je zaprosil Dunajsko akademijo za popotno podporo pri študiju epike nekdanje Jugoslavije v njeni domovini. Tako je Murko na Jagičevo priporočilo leta 1912 dobil željeno podporo Dunajske akademije in zato je že poleti tistega leta prvič potoval v Liko, severnozahodno in srednjo Bosno ter v nekatere kraje severne Dalmacije z namenom, da bi z zapiski, fonografiranjem in fotografiranjem ugotovil »resnično življenje tamkajšnje ljudske pripovedne pesmi« (Slodnjak 1954: 65). Leta 1913 je prepotoval Hercegovino in del Bosne, kjer je z začudenjem spoznal, »da so vsi pravi pevci do neke mere improvizatorji in znajo pesem izboljšati ali poslabšati« (Murko 1952: 143) in da so »natisnjene epske pesmi bile samo enkrat tako zapete in narekovane in nič več« (Murko 1962: 248).

Svoje ugotovitve in vrsto fonografskih posnetkov z obeh potovanj je Murko objavil v publikacijah Dunajske akademije.⁴ Tretje potovanje v domovino obravnavane epike mu je onemogočila prva svetovna vojna. »Ta svetovna katastrofa, ki je bila logičen, dasi tragičen zaključek miselnega in gospodarskega liberalizma, ga je surovo vzbudila iz avstroslavističnih sanj« (Slodnjak 1954: 66).

Leta 1924 se je po enajstih letih ponovno podal na znanstveno potovanje, da bi dokončal dolg, ki ga je še imel do Dunajske akademije. Tokrat se je usmeril bolj na jug, kakor pred več kot desetletjem, in je potoval v nekdanji Novopazarski Sandžak, saj je bil mnenja, da je tam civilizacija manj okrnila narodno, ljudsko pesem kakor v Bosni. »In res je našel v tistih krajih resnično epsko področje, saj je tedaj divjala tam pravcata gverila med jugoslovanskimi orožniki in črnogorskimi 'odmetniki'. V takem ozračju pa le ni mogel delati in iz zahodnega Sandžaka se je kmalu vrnil domov« (isto: 69–70, prim. tudi Murko 1951a: 198–205 in Murko 1951b: 13–15).

Leta 1927 je Murko »spet nekako mimogrede študiral 'epske razmere' v makarskem Primorju, v domačem kraju Andrije Kačića Miošića, in potoval tudi do Ljubuškega in Imotskega, v domovino slovite balade o Hasanaginici. Prihodnje leto pa je predaval na Sorboni o srbsko-hrvatski narodni epiki, tako prikazujoč njeno podobo in vlogo v sodobnem narodnem življenju. Predavanja

⁴ Sitzungsberichte der Kaiserlichen Akademie der Wissenschaften in Wien, *Philosophisch-historische Klasse*. 173. Bd. 3. Abhandlung 1–52. Bericht über phonographische Aufnahmen epischer, meist mohammedanischer Volkslieder im nordwestlichen Bosnien im Sommer 1912. Nr. 30 der Mitteilungen der Phonogrammarchiv-Kommission der Kaiserlichen Akademie der Wissenschaften. 1913 (za leto 1912). In v analognih akademijskih publikacijah 1915 (za leto 1913).

je priobčil v češkem izvorniku in francoskem prevodu« (isto: 70, prim. tudi opombo 6, Slodnjak 1954: 70).

Kako je bilo z Murkovimi potovanji po severozahodni Srbiji, vzhodni Bosni, Črni gori, po ostali Srbiji, Bosni, Dalmaciji, črnogorskem Primorju ter po dalmatinskih otokih med leti 1930 in 1932, ko je dobil skoraj v 70. letu podporo praškega Slovanskega inštituta, nas podrobno seznanja A. Slodnjak (1954) v svojem članku *Matija Murko*. Na nekaterih študijskih potovanjih ga je spremljal sin Vladimir, ponekod pa ga je zaradi nevarnosti napadov moralo varovati celo obo-roženo spremstvo.

Največja zgodovinska zasluga s tega področja Murkovega delovanja je prav gotovo ta, da je zbral bogato gradivo narodne epike v knjigi *Tragom srbsko-hrvatske narodne epike*, ki je v Djelih Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti izšla 1951. leta.

S tem izjemnim delom je »ustvaril nujne in trdne temelje za nadaljnje preučevanje srbsko-hrvatske in vsake druge narodne epike. Kot Slovenec je storil s tem iz čiste bratske ljubezni najlepšo uslugo srbskemu in hrvatskemu narodu, saj se je morebiti najbolj veselil tega, da je s tem svojim delom dokazal, da je srbsko in hrvatsko jezikovno območje v resnici tudi enotno kulturno in socialno območje, češ da to dokazuje enotna srbsko-hrvatska narodna epika« (Slodnjak 1954: 73–74).

Toda Murko ni bil prepričan, da je ljudska pesem združevala le Srbe in Hrvate, ljudska pesem je po njegovem mnenju prestopala tudi verske meje, saj je muslimanska epika v Bosni in Hercegovini identična s pravoslavno in katoliško. Morda se od njiju loči le po vsebini in Murko je bil prepričan, da kristjani poslušajo muslimanske pevce, pesmi, in obratno (Zadravec 1995: 50).

Matija Murko svojih delovnih raziskovalnih potovanj ni opravljal le kot »strasten znanstveni narodopisec, marveč iz globokega notranjega nagnjenja, iz ljubezni do **ljudskega ustvarjanja**, saj se je sam kot sin preproste slovenske kmečke hiše vse življenje čutil kot slovenski, jugoslovanski in slovanski ljudski človek, hkrati pa je bil svetovljan« (Kreft 1986: 327).

Murko v svojem gradivu navaja več kot 350 imen »pevcev«, ki so mu peli na ozemlju srednje Srbije, Črne gore, v Sandžaku, Bosni in Hercegovini ter v Dalmaciji. Pri tem ugotavlja, da je gostota pevcev glede na pokrajino zelo različna. Največ jih je našel v Hercegovini in severni Dalmaciji, drugod pa je število pevcev manjše. Pri tem je zasledil individualno in kolektivno petje, čeprav kolektivno petje ne dokazuje Njegoševе teorije o »narodu-pesniku«, saj gre pri tem za skupinsko petje balad in romanc (vezanih na zgodovinske dogodke, predvsem na območju Hrvaškega Primorja, Dalmacije in Črne gore), ne pa za skupinsko ali kolektivno sestavljanje pesmi (Zadravec 1995: 50–51).

Pesemsko gradivo, ki ga je Matija Murko zbral na svojih številnih potovanjih po srbskih, bosanskih in hrvaških krajih, ga je napeljalo na misel, da ta epika dokazuje njeno prvotno povezanost s plesom, petjem in z vsemi vrstami poezije, saj najdemo v njej epske, lirske in dramske elemente, kakor tudi streljanje. Na primer »*popivka*« je plesna pesem in šele iz nje se razvije recitacija, kajpada po vmesnih prehodih: preprosti ljudje namreč ne znajo dobro ločiti petja in recitacije, nekateri pevci mu [Murku] na primer niso znali zrecitirati, kar so znali peti« (isto: 51).

Murko v svojem Izbranem delu (1962) znotraj razdelka »Etnografski spisi« glede narodnih pesmi pri Hrvatih in Srbih, kakor tudi pri Muslimanih, ugotavlja, da so prihajale večkrat iz višjih krogov, kajti gospoda je bila v Dalmaciji in drugih bivših turških krajih muslimanska. Pri teh so služila krščanska dekleta in žene, ki so se naučile od gospode muslimanskih pesmi, katere lep primer je »*Hasanaginica*«, natisnjena leta 1774.⁵ Njen prevod je Goethe natisnil v Herderjevih Volkslieder (1778). Ta balada je bila šestkrat prevedena v različne jezike, tudi slovanske. Nasta-

⁵ 1774. leta natisnjena v knjigi *Viaggio in Dalmazia* Italijana Alberta Fortisa.

la je v kraju, o katerem govori, na bivši avstrijsko-turški meji v okolici Imotskega, ki je bil do leta 1717 turški. V največ različicah se je ohranila med dalmatinskimi Hrvati in Vuku Karadžiću jo je pokazal Kopitar, da ga pregovori v zbiranje ljudskih pesmi (Murko 1962: 235).

Murko je v omenjenem delu izpostavil tudi zanimivo vprašanje, kako in kdaj so prišle **ženske** do tega, da so pele epske pesmi o različnih junakih, na primer o Pegamu in Lambergarju na Slovenskem in o turških bojih. Takšne pesmi so nastajale med hlapci in vojščaki, ki so jih peli med seboj, da so slavili, hrabрили in kratkočasili svoje vodje in sebe, ter se s tem širile med narodom. Tako so po vsej verjetnosti pripovedne pesmi o junakih prešle tudi k ženam, ki so pele balade o tragičnih usodah svojih sester v dobi turških in drugih bojev. V začetku so se pisanja in branja učili skoraj izključno le moški, ki so tudi največ zahajali v svet. »Narodna pesem pa je bila lepa literatura analfabetov. Je torej popolnoma naravno, da so žene, ki so sploh bolj konservativne, ohranile dalje tudi narodne pesmi kakor nošnje, navade in druge narodne posebnosti« (isto: 233).

Analogijo za to trditev najde avtor v dalmatinskih pevkah epskih pesmi, na katere se pisatelji o narodni epiki niso kaj prida ozirali, saj so bili v znanosti bolj znani le »guslarji«. Murko pa je prav tem pevkam posvetil na svojem zadnjem potovanju leta 1932 največ pozornosti. »Take pevke pojejo (pivaju, pjevajo med jekavci) epične pesmi brez kakega koli instrumenta, bolj na način recitiranja, ali pa jih jako hitro v krasnih verzih pripovedujejo (kazivaju). Govori se torej, »da pivaju (pjevaju) i kazivaju«, kakor v srednji visoki nemščini »singen und sagen«. Epične pevke so živele in še žive v gorskih in primorskih krajih Dalmacije, posebno pa na njenih otokih, tako da srbsko-hrvatska epika sega na zahodu mnogo dalje, nego se misli« (isto: 234).

Takšne pevke je našel Murko med kmeticami in meščankami, ki so v svojih krogih širile velikokrat dolge epske pesmi od ust do ust. Vse te ženske v Dalmaciji in na Balkanu sploh so bile na podobni stopnji patriarhalne kulture, zato se niso smele učiti brati in pisati. Pismenost je bila namreč za ženske nevarna, kajti »daj ženski pero v roke, upropastila bo sebe in rod, pisala bo ljubezenska pisma (tega so se roditelji, ki so hoteli hčerke možiti po svoji volji, posebno bali) ali pa ena zoper drugo itd.« (isto: 235).

Tako ženske v svoji mladosti niso smele peti nobenih ljubezenskih pesmi, smele so peti samo epske pesmi o protiturških in drugih junakih, torej kakor moški, toda prednost so dajale pesmim o ženitvah ter baladam in romancam iz ženskega življenja (isto: 235).

Pritrdimo lahko tudi Murkovi tezi (1951b: 231), da so temelj ljudskih pesmi, ne glede na to, kdo jih izvaja, konkretni zgodovinski dogodki, glavna vsebina pa boji s Turki. Turško obdobje v Evropi je po njegovem tudi »epška doba vseh južnih Slovanov«, ključna figura te epike je Kraljevič Marko, vrhunec tovrstnega ustvarjanja pa predstavljajo zgodnje pesmi o bitki na Kosovu (1389).

Murko je odkril tudi posebno vrednost in bogastvo hajduških in uskoških pesmi. Tematika črnogorskih in hercegovskih novejših pesmi, zlasti onih iz 19. stoletja, pa mu je pokazala, da je tod bila produktivna rodovna tradicija in genealogija (npr. **Vasov ciklus** v Črni gori). Ne gre za verske, ampak za plemenske različnosti, glavno je tudi v teh pesmih junaštvo, izraženo v bojih s Turki ... Pravilna je Murkova tematična teza, da epika nastaja tudi v XX. stoletju, zlasti v balkanskih in prvi svetovni vojni. V novejših je odkril tudi sodobni nacionalizem, npr.:

Poslušajte Srbi sokolovi,
Slovenskoga roda vitezovi /str. 227/
pa tudi pozive k enotnosti, kakršen je npr. motiv iz Bara:

Oj Srbi, Hrvati, Slovenci,
sdržite se sloge /str. 227/. (Zadravec 1995: 53.)

V zvezi z Murkovim preučevanjem srbske, hrvaške in muslimanske epike Zadravec (1995) tudi ugotavlja, da sta se Murko in Vuk Karadžić seznanila s tem področjem že na ptujski gimnaziji, »nato pa so ga poleg Miklošiča in Jagića zanjo in za ljudsko poezijo sploh navduševali še Richard

Heinzel in Erich Schmidt, dunajska germanista, ter Aleksander Veselovskij v Petrogradu in Aleksander Pypin v Moskvi. »O narodni poeziji Južnih Slovanov« je prvič predaval v zimskem semestru 1905/1906 na graški univerzi, pri čemer je upošteval vse južne Slovane od Slovencev do Bolgarov, saj je npr. Kraljevič Marko skupni junak njihove epike« (Zadravec 1995: 49).

Murko je bil med leti 1917 in 1920 profesor na slavistiki v Leipzigu in prav tam je zatem v letih 1923 in 1924 izdal Vuk Karadžić tri knjige omenjenih ljudskih pesmi. Murko je bil tedaj mnenja, da je »Kopitar tako rekoč ustvaril celega Vuka Karadžića, /.../ velikega preporoditelja nove srbske književnosti«, saj ga je usmeril k ljudskemu jeziku in ga pridobil za načela, »da je treba slovnico pisati po govoru nepokvarjenega kmeta, iskati pri njem besede za dober slovar, nabirati njegove pesmi, pripovedke, bajke in pregovore, opisovati njegove šege in navade, pisati pa za njegove potrebe in zdravo književnost opirati na temelje vsega v resnici narodnega življenja v sedanjosti in preteklosti.« Poudaril je tudi, da se je vsega tega »lotil Vuk z veliko vnamo in energijo ter je v štiriletnem ustnem in pisnem občevanju s Kopitarjem pretrgal radikalno vse zveze z dotodanjim pravopisom, jezikom in s celo takratno književnostjo« (Murko 1962: 227, 229).

Vuk je opozoril tudi na pesmi o smešnih dogodkih, ki spominjajo na parodijo, s čemer se Murko strinja in ugotavlja, da je bilo veliko premalo znanstvene pozornosti usmerjene na »parodične« epske pesmi in šaljive, satirične pesmi (Zadravec 1995: 50.)

Murko (1951b: 54–57) je uredil klasifikacijo oziroma Vukovo ločevanje junaških pesmi petih ob glasah in ženskih, ki jih pa lahko pojejo ženske ali moški, posebno fantje. Murko dokazuje, da so tudi balade in romance, ki jih pojejo ženske, po tematiki prav tako junaške pesmi. Zato po njegovem mnenju obstajata le dva tipa ljudske poezije: junaška epika in lirski pesem.

Murko (1951b: 10) je ugotavljal, da dosega srbska in hrvaška epika visoko estetsko raven. Njegovo mnenje je bilo, da je nanjo vplivala kultura Dubrovnika in dalmatinskih mest, kakor tudi obratno – da je ta epika vplivala na dubrovniško književnost. Njena umetniška dognanost pa je po Murkovem mnenju posledica vpliva romanskih elementov na ljudsko pesništvo, posebno ob jadranski obali, kamor so »prodrli motivi in umetniški vzori francoske in italijanske epike« (1951b: 266).

Murko (1951b: 525–526) je ugotovil, da je srbska in hrvaška ljudska poezija navduševala v romantiki Nemce in druge narode, zatem pa je zanimanje zanjo močno upadlo. Šele kasneje so se zanjo ponovno pričeli zanimati Nemci in Francozi, saj nedvomno drži, da je ljudska epika Srbov in Hrvatov ena najbogatejših v Evropi, zato tudi zasluži večjo znanstveno pozornost, še posebej zato, ker nam pomaga pri preučevanju ljudske umetnosti starih Grkov, romanskih in germanskih narodov.

V sodobnem homeroslovju je ena vodilnih smeri ameriška teorija ustnega pesništva (oral poetry), »ki raziskuje Homerjeve pesnitve izključno kot pojav ustnega pesništva. Ta smer se je najprej uveljavila v ZDA, za njenega utemeljitelja velja harvardski profesor Milman Parry, ki je umrl l. 1935; toda v zadnjih desetletjih si je pridobila vse več privrženecv tudi v Evropi« (Gantar 1981: 119). Raziskovalci te smeri so mnenja, da Homerjeve pesnitve sploh niso »literatura« v klasičnem pomenu in zato velja zanje posebna poetika, literarna teorija, in nikakor ne standardne literarno-zgodovinske metode pesniških zvrsti. Pesniški motivi, značaji, metafore, besedne figure itd. imajo v Homerjevih pesnitvah drugo funkcijo, prav tako ponavljanje izrazov, verzov, opisov, motivov, ki so v ustnem pesništvu »normalen pojav, neogibna sestavina in opora spomina: ustni pesnik pri svojem recitiranju nima časa, da bi porajanje jutranje zarje, pripravljanje obeda, vihar na morju, začetek bitke in druge podobne pojave opisoval vsakokrat na drugačen, na »izviren« način; čas ga priganja, da mora imeti za vse to vsak hip pri roki klišeje« (isto: 119).

Eden takšnih pripomočkov je raba ustaljenih pridevkov pri Homerju, ki se v povezavi z ustreznimi samostalniki združujejo v stereotipne izraze, s katerimi je pesnik izpolnil »praznino v heksametru, ne glede na to, da iz tega včasih nastane pravi nesmisel. Tako je npr. v Odiseji perilo vedno »bleščeče belo perilo« (tudi takrat, kadar ga šele peljejo na perišče); v Iliadi je zemlja vedno »življenje porajajoča« (tudi takrat, kadar na njej ugašajo mlada življenja); Ahil je vedno »brzonozi

Ahil« (tudi takrat, kadar spi); in Ajgist je vedno *amýmon*, »brezgrajni« (tudi takrat, kadar prešuštvuje z Agamemnovno ženo Klitajmestro) itd.« (isto: 120).

Iskanje vzporednic za podobne stilne in motivne pojave v epiki bivših jugoslovanskih narodov ni novo. Na takšne vzporednice je opozarjal že Kopitar, ki je 1816. leta v oceni zbirke srbskih narodnih pesmi med drugim zapisal: »Sploh se tu najpogosteje spomnimo Homerja: kraljevi sinovi sami nosijo pisma in objemajo služabnike; kraljice obvezujejo ranjence; kraljeviči pasejo črede, junaki jokajo itd.; in krona vseh podobnosti, te pesmi pojejo ob guslih slepi rapsodi«. Na takšne povezave je ob Pleteršniku (1865) in Miklošiču opozarjal predvsem Matija Murko v skoraj šestdesetih razpravah⁶ (isto: 120). V njih je večkrat opozarjal na pomen gradiva srbske in hrvaške epike, ki je pomembno »za poznavanje podobnega okolja, v kakršnem je mogla nastajati epika homerskih rapsodov.⁷ Lahko rečemo, da je v teh Murkovih razpravah v zametku navzoče vse, kar je pozitivnega na poznejši teoriji ustnega pesništva (oral poetry), in da v svojih ugotovitvah ohranja čut za zdravo mero (isto 120).

Matija Murko in slovensko ljudsko pesništvo

Murko se s slovenskim ljudskim pesništvom ni tako obširno ukvarjal kakor s srbsko in hrvaško epiko, pa vendar je v razpravi o veliki zbirki slovenskih narodnih pesmi z melodijami (Murko 1929) osvetlil pomen in potek zbiranja slovenskih ljudskih pesmi; podaja pa tudi poročilo o delovanju slovenskega odbora za zbiranje ljudskih pesmi, kakor tudi kratko zgodovino o nastanku (leta 1905) in delovanju velikega projekta *Narodna pesem v Avstriji* (*Das Volkslied in Österreich*) do leta 1927. S tega prispevka povzemam le nekaj poudarkov:

Murko je na osnovi že zbranih slovenskih ljudskih pesmi različnih avtorjev ugotavljal, da je v teh zbirkah premalo poudarjena melodija, saj so avtorji večinoma zapisovali samo besedila, oziroma povedano z Murkovimi (1929a: 6) besedami:

Slovenska narodna pesem je res to, kar pravi njeno ime, ona se p o j e in nje besede so nerazločljive od melodije. Na to pa se je vendar dolgo prav malo pazilo in Slovenci niso edini, ki so izdajali večinoma samo tekste. Prvo in jako častno izjemo dela St. Vraz, ki je poleg besedil zapisal precej načrtov melodij, katere navaja K. Štrekelj pri posameznih pesmih svoje izdaje, po mnenju kapelnika N. Štritofa, ki pripravlja o tem razpravo, ne vselej natančno, čemur se ne čudim, kajti Vrazovi načrti se po 60 in več letih niso lahko čitali, Štrekelj pa ni bil muzikalno izobražen, dasi je sam pel narodne pesmi z globokim čustvom.

Narodne pesmi z napevi so zbirali in izdajali predvsem slovenski glasbeniki (npr. Franc Gerbič, Josip Kocjančič, M. Hubad), toda vse te zbirke vsebujejo le napeve *liričnih pesmi*; edino St. Vraz in Fr. Kuhač sta zapisala nekaj napevov *pripovednih pesmi*. Med temi zbirkami pa je Murko pogrešal *junaške pesmi* o Kralju Matjažu, Kraljeviču Marku, Pegamu in Lambergarju, Gospodu Barodi, krasne slovenske balade o Lepi Vidi, Mladi Bredi, Mladi Zori itd.

Res v zadnjem trenutku so bili taki napevi še rešeni in zapisani za največjo ali še neznano zbirko slovenskih narodnih pesmi, ki jih je zbral »Slovenski delovni odbor« od konca l. 1905, monumentalno delo »Narodna pesem v Avstriji«, katero je pripravljalo, ali ni dokončalo bivše avstrijsko ministrstvo za bogočastje in nauk. (Isto: 6.)

⁶ Prim. Bibliografijo v Murko 1951b: 905–908.

⁷ Zlasti je ta vidik poudarjen v razpravi Neues über südslavische Volksepik, *Neue Jahrbücher für das klassische Altertum* 22, 1919, 273–296.

Matija Murko je bil izvoljen za drugega in zadnjega predsednika⁸ tega odbora in zato v tem svojem prispevku poroča, kako je omenjeni odbor zbiral, koliko je nabral, kako je treba zaključiti nabiranje in izdati nabrane pesmi z melodijami, ki jih je tedaj hranil ljubljanski Etnografski muzej (kakor tudi vse ostalo formalno gradivo – akte, zapisnike odborovih sej, poročila, pisma, računske, tajniške knjige itd.),⁹ ali s Tominškovimi (1937: 310) besedami:

Zato je prof. dr. Murko pregledal ves dosegljivi mu poslovni material razpuščenega nabiralnega odbora in je kot obračun o delovanju, a obenem kot memento za prihodnost sestavil obširno zgodovino tega odbora, ki je izšla dve leti za razpustom, leta 1929, v III. letniku »Etnologa«, glasila Etnografskega muzeja v Ljubljani, z naslovom »Velika zbirka slovenskih narodnih pesmi z melodijami.

Pobuda za nabiranje ljudskih pesmi in napevov v posameznih zvezkih po narodih je prišla od dunajske delniške družbe »Universal - Edition«, ki je »hotela zbrati »bisere« avstrijske pesmi in jih izročiti vsemu glasbenemu svetu z izvornim tekstom in dobrim nemškimi prevodom (Murko 1929a: 7). Takšna obsežna akcija pa ne bi bila mogoča brez podpore avstrijskega ministrstva za uk in bogočastje in tedanjega ministra W. Hartela, po poklicu »vseučiliškega« profesorja klasične filologije, tako da je Avstrija zasnovala velik načrt, da vsaka narodnost na svojem jezikovnem ozemlju, *ne oziraje se na provincialne (kronovinske) meje*, zbere med narodom vse dostopne napeve različnih vrst in si obenem zabeleži običaje, narodopisne posebnosti, združene z napevi. Nabiranje je honorirala država; zatem je nabrano gradivo hotela tudi ona izdati na svoje stroške v izvorni obliki, kot bi ga dobila iz rok nabiralcev, pod skupnim naslovom, ki bi se najbrž glasil *Avstrijske narodne pesmi (Das Volkslied in Österreich)* (Tominšek 1937: 308).

Murko je visoko cenil ministra Hartela, kar nam dokazuje s številnimi utemeljitvami (Murko 1929a: 7–8):

Takratni minister Wilhelm vitez Hartel, rodом Moravan in praški študent, profesor klasične filologije na dunajski univerzi in posebni poznavalec Homerja, je bil v mladih letih odgojitelj pri gališko-poljskem grofu Lanckoronskem in imel vsled vseh teh predpogojev več razumevanja za avstrijske narode nego navadni nemški birokrat. Slovenci mu moramo biti hvaležni, ker je pošiljal naše mlade pravnike v tujino, da se pripravijo za profesorje nameravane juridične fakultete, ki je bila ustvarjena žalibog šele po prevratu. Vem tudi, da je visoko cenil slovenske uradnike in se čudil, da imajo Slovenci same dobre po vseh ministrstvih.

Za vsako narodnost je bil izbran poseben delovni odbor, sestavljen iz glasbenikov in slovstvenikov, in avstrijsko ministrstvo za uk in bogočastje je z dekretom (23. oktobra 1905) št. 36517 imenovalo slovenski odbor, oziroma t. i. »Delovni odbor za slovensko narodno pesem«. Med člane odbora je bilo porazdeljeno vse slovensko ozemlje (za severozahodno in jugozahodno Štajersko sta bila odgovorna G. Majcen in J. Tominšek), vodstvo pa je bilo, kakor je bilo že omenjeno, »poverjeno slovenskima vseučiliškima profesorjema v Gradcu, dr. Karlu Štreklju in kot njegovemu namestniku dr. Matiji Murku, blagajniški posli skriptarju Luki Pintarju.../« (Tominšek 1937: 308).

Po Štrekljevi smrti 1912. leta je Murko komaj uspel organizirati nadaljevalna zbirateljska dela, ki jih je v vsem zagonu julija 1914. leta pretrgal izbruh I. svetovne vojne. Delo delovnega odbora je Murko skušal oživiti na prvi seji po vojni leta 1919, kar mu je uspelo, toda že 1921. leta je zasedel stolico slavistike na univerzi v Pragi in zato je za svojega namestnika predlagal M. Hubada. Odbor v novi sestavi v novi državi ni našel ugodnih razmer za nadaljevanje nabiranja gradiva, zato so ga

⁸ Prvi predsednik »Delovnega odbora za slovensko narodno pesem« je bil Karel Štrekelj, ki je 1912. leta umrl, zato je njegovo delo prevzel M. Murko.

⁹ Prim. J. Tominšek (1937), ki prinaša natančno poročilo o delu Slovenskega delovnega odbora.

leta 1927 razpustili,¹⁰ zbirko že nabranih ljudskih pesmi pa predali Etnografskemu muzeju in Narodopisnemu muzeju v Ljubljani (isto: 309, prim. Murko 1962: 222).

Murko je kmalu po tem dogodku opozoril deželno vladu v Ljubljani, »da se zdaj, v osvobojeni domovini odpira veliko polje za že razširjeno nabiralno delo. Osrednja vlada v Beogradu se naj opozori, da je došel čas za nabiralno akcijo, razprostrto po vsej novi, narodni državi; naj se dvignejo in ohranijo nedvomno obstoječi, še neznani bogati zakladi narodne glasbe in kar je z njo v zvezi, iz najdišč tudi izven Slovenije. Odziva, kakor se vidi, ni bilo.« (Tominšek: 309–310).¹¹

Organizacija zbiranja je bila zamišljena dokaj enotno, saj je dunajsko ministrstvo izdalo splošna navodila, podrobnosti pa je prepustilo posameznim delovnim odborom. Izvirna načela (*Das Volksslied in Österreich, Anleitung zur Sammlung und Aufzeichnung. Fragebogen.*) so bila natisnjena v brošurici na 24 straneh, anonimno, a se je vedelo, da jih je sestavil J. Pommer. Pommerjeva brošura je bila sicer jedrnata in pregledna, vendar pisana predvsem za nemške nabiralce ljudskih pesmi, torej izključno z nemškimi primeri. Zato se je K. Štrekelj odločil, da na osnovi teh priporočil napravi slovensko varianto navodil, ki bodo za naše nabiralce uporabnejša. »Sestavo takih navodil za Slovence je vzel dr. Štrekelj v roke z vso svojo temeljitostjo; razčlenil je snov in jo obdelal z dovršenostjo, ki je ni mogel pokazati noben drug narod. Pommerjev spis napram Štrekljevim razpravam kar izgine.« (isto: 312).

Štrekljeva navodila so bila torej mnogo kvalitetnejša in so obsegala tri dele:

1. »**Osnovna načela** za publikacijo **Avstrijske Narodne Pesmi**, ki jo namerja izdati c. kr. Ministrstvo za bogočastje in nauk«,¹² so nazorna, pregledna in poudarjajo, da se morajo poleg ljudskih pesmi in melodij zapisovati tudi vsi pojavi narodnega življenja, ki se z glasom ali glasbo izražajo ob veselih in žalostnih dogodkih, npr. pri delu, zabavi, počitku (tudi vriski, pritrkavanje na zvonove ...); zapišejo se naj tudi narodne gledališke igre, plesi, šege, navade, instrumenti ... Zbirka mora biti znanstvena, zapisati se morajo pojavi v izvorni obliki in podatki o izvajalcu (prim. M. Murko 1929a: 23);

2. »**Popraševalna pola** o narodnih pesmih, narodni godbi in narodnih plesih«,¹³ ki zajema 17 vprašanj in z njimi v strnjeni obliki povzema vsebino »osnovnih načel«;

3. »**Navodila in vprašanja** za zbiranje in zapisovanje narodnih pesmi, narodne godbe, narodnih plesov in šeg, ki se nanašajo na to«. ¹⁴Ta obširna brošura je dopolnitev prejšnjih dveh spisov in predstavlja pravo filološko razpravo; v njej je tudi več vprašanj, kar 248, ki obsegajo vse, kar želimo vedeti o glasbenem in ljudskem blagu. Poglavitno načelo tukaj se glasi: »*Ne popravljaj in pretvarjaj ničesar.*« (Murko 1929a: 27).

Murko ugotavlja, da so bila ta pravila zaradi velike količine gradiva, ki ga je bilo potrebno zbrati, za enoten pristop do zbiranja po vsem slovenskem ozemlju nujna, čeprav pa je najpomembnejša osebna zavzetost pri delu, »kajti izkušnja je tudi v tem slučaju pokazala, da najlepša navodila nič ne pomagajo, glavno so organizacija dela in pa ljudje, ki so k delu poklicani ali pa se sami k njemu prijavijo« (isto: 11).

»Nižjeavstrijski odbor« je predlagal, da bi se poleg znanstvene in poljudne izdaje priredila še izdaja ljudskih pesmi za mladino. Ljubljanski odborniki so to pobudo vzeli zelo resno in so za prospekt cele izdaje vseh odborov januarja 1914 zbrali in poslali naslednje vzorce slovenskih ljudskih pesmi:

¹⁰ Razpustil ga je župan Ljubljanske oblasti Vodopivec na pobudo umetniškega oddelka ministrstva prosvete v Beogradu, z odlokom U. br. 1377, 7. 4. 1927.

¹¹ Morda je med drugim prav to dejstvo vplivalo na Murkovo izrazito večje zanimanje za zbiranje gradiva srbskega in hrvaškega ljudskega pesništva.

¹² V Ljubljani 1906. Natisnila Zadržna tiskarnica. Fol. 4 str.

¹³ Zadržna tiskarnica v Ljubljani. Fol. 4 str.

¹⁴ Obsegajo 36 str.

A. Epične:

- I. Pegam in Lambergar, enoglasno;
- II. En ovčar je ovce pasa, enoglasno;
- III. Zelena mala dobrava, enoglasno.

B. Lirične:

- IV. Nič ne jokaj, dvoglasno;
- V. Moja urca bo prišla, troglasno;
- VI. Moja kosa je križevna, četveroglasno;
- VII. Oj, ta mlinar, peteroglasno;
- VIII. Sinuč sm dobiu pismce, peteroglasno.

C. Plesna pesem:

- IX. Belokranjsko »Kolo«, dvoglasno. (Isto: 20.)

Toda vsa ta prizadevanja so se izjalovila, saj se ožji odbor ni uspel dogovoriti o skupnem perspektu. »Koliko so bili tega krivi prepiri med nemškimi odborniki, ljubosumnost med odbori in narodnostna vprašanja, ne vem,« je ugotavljal Murko (1929a: 21).

Slovenskih ljudskih pesmi z napevi je bilo ob koncu nabiranja zbranih nekaj čez 13.000, seveda brez tistih, ki so že bile natisnjene v raznih zbirkah. Murko je na koncu opozoril še na številna dejstva, ki bi jih bilo treba upoštevati pri kritični izdaji zbranega gradiva. Med drugim omenja težavnost vprašanja mnogih variant, ki se ne smejo prezreti, zato bi se morale v opombah omeniti vse, ki prinašajo kaj novega ali zanimivega. Poimenovati bi bilo treba tudi kraje, kjer so se pele, da se tako dobi vpogled v razširjenost posameznih pesmi. K vsaki pesmi bi bilo treba zapisati še razna pojasnila zapisovalcev in urednikov, kakor tudi manj znanih besed (isto: 52). Murko je bil torej mnenja, da je veliko dela s tem, če bi želeli izdati vse slovensko ljudsko blago (poleg pesmi tudi pripovedke, bajke, pregovore, reke, uganke, psolve idr.), toda tak korak bi bil potreben, »da spoznamo sebe in da nas drugi prav spoznajo. Prva skrb pa bodi, da dobimo čimprej dostojno izdajo slovenskih narodnih pesmi z napevi, ki bo našemu narodu v korist in čast v sedanosti in bodočnosti« (isto: 53, prim. Murko 1962: 227–228 in Tomišek 1937: 318).

Naj svoj prispevek o Matiji Murku zaključim z mislijo B. Krefta (1986: 328), ki poudarja veličino Murkovih prizadevanj na različnih področjih slovenističnega delovanja:

Čeprav so zastopniki novejšega narodopisja Murkovo delo kritično pretresli, v temeljih priznavajo pomembnost njegovega dela, kar velja tudi za vse njegovo slavistično in slovenistično delo. Bil je med zadnjimi klasični slavist z združenim romantičnim in realističnim duhom, zadnji klasični slavist z znanstveno in publicistično razgledanostjo po širokem svetu slovanskih književnosti in jezikov in s primerno primerjalno razgledanostjo evropskega jezikoslovja, književnosti in narodopisja. Zaslužno in z uspehom je po Dobrovškem, Kopitarju, Miklošiču in drugih slovanskih in neslovanskih slavistih v svojem življenjskem delu dalje oral preostalo ledino ter se kot znanstvenik in publicist in z globoko narodno in humanistično zavestjo trdno zapisal v zgodovino mednarodne slavistike in njenih področij.

VIRI IN LITERATURA

- Ant. Knezova knjižnica: zbirka zabavnih poučnih spisov*, 1899. Ljubljana: Slovenska matica (zv. 6).
- ARNERI - MURKO, J., 1951: Bibliografija slovstvene dejavnosti prof. M. Murka. V: MURKO, M., 1951, *Spomini*. Ljubljana: Slovenska matica. 265–296.
- ČURKINA, I. V., 1995: *Rusko-slovenski kulturni stiki od konca 18. stoletja do leta 1914*. Ljubljana: Slovenska matica.

- GANTAR, K., 1981: Matija Murko in sodobno homeroslovje. *Jezik in slovstvo* 27. 119–121.
- KOPITAR, J., 1857: *Kleinere Schriften*. Wien. 349.
- KREFT, B., 1986: Osebnost Matije Murka: ob stopetindvajsetletnici rojstva. *Slavistična revija* 34. 321–328.
- MURKO, M., 1929a: Velika zbirka slovenskih narodnih pesmi z melodijami. *Etolog: glasnik Kr. etnografskega muzeja* 3. 5–54.
- 1929b: Velika zbirka slovenskih narodnih pesmi z melodijami/La grande collection des chansons [!] (chansons) nationales slovènes avec mélodies. Ljubljana: [SZ.-t-UT].
- 1951a: *Spomini*. Ljubljana: Slovenska matica.
- 1951b: *Tragom srbsko-hrvatske narodne epike*, I. knjiga. Zagreb.
- 1962: *Izbrano delo*. Ljubljana: Slovenska matica.
- PLETERŠNIK, M., 1865: Die Vergleiche im Homer und in den serbischen Volksliedern (Programm des Gymnasiums zu Cilli). 3–10. Prispodobe v Homerju in v srbskih narodnih pesmih. *Zora* (1973). 312–316, 325–330.
- SLODNJAK, A., 1954: Matija Murko. *Slavistična revija* 5–6. 41–74.
- 1962: Uvod. V: MURKO, M., 1962, *Izbrano delo*. Ljubljana: Slovenska matica.
- TOMINŠEK, J., 1937: Prvo sestavno nabiranje slovenskih narodnih napevov. V: KOVAČ, F., *Kovačičev zbornik. Časopis za zgodovino in narodopisje* 32. 308–320.
- ZADRAVEC, F., 1995: Matija Murko in srbsko-hrvaška ljudska epika. *Traditiones* 24. 49–54.

Blanka Bošnjak
Pedagoška fakulteta v Mariboru